

TƯ TƯỞNG HỒ CHÍ MINH VỀ GIÁO DỤC – NHỮNG NỘI DUNG CƠ BẢN

HOÀNG TRANG

Học viện Chính trị quốc gia Hồ Chí Minh

Đại hội IX của Đảng (4/2001) đã chỉ ra: tư tưởng Hồ Chí Minh là một hệ thống quan điểm toàn diện và sâu sắc về những vấn đề cơ bản của cách mạng Việt Nam, trong đó có tư tưởng “về chăm lo bồi dưỡng thế hệ cách mạng cho đời sau”.

1. Tư tưởng Hồ Chí Minh về giáo dục (GD) là sự kết tinh truyền thống của dân tộc, tư tưởng của nhân loại, lí luận của chủ nghĩa Mác - Lênin về GD được thông qua tư duy sáng suốt và hành động đúng đắn của Người; đáp ứng đòi hỏi khách quan của dân tộc Việt Nam

Điểm xuất phát cũng là mục tiêu duy nhất của Chủ tịch Hồ Chí Minh là làm sao cho nhân dân ta được sống trong độc lập tự do, có cơm ăn, áo mặc, được học hành. Bởi vậy, suốt quá trình lãnh đạo đấu tranh giải phóng dân tộc cũng là quá trình Hồ Chí Minh tìm tòi, suy nghĩ và thực hành một nền GD mới - nền GD cách mạng của Việt Nam, nhằm giải phóng triệt để con người Việt Nam.

Hồ Chí Minh sinh ra trong một gia đình nhà nho, được khai tâm bằng nền GD Hán học, do vậy Người đã có điều kiện hiểu sâu những giá trị của học thuyết Khổng - Mạnh, một học thuyết đề cao văn hóa, lễ giáo; lại sống nhiều năm ở các nước phương Tây, Hồ Chí Minh nhận thức rất rõ chính sự phát triển mạnh mẽ của GD ở Âu, Mỹ đã là bệ đỡ cho nền văn minh công nghiệp ở đây ra đời và phát triển. Hồ Chí Minh đã khổ công tự nghiên cứu, tự học tập và rèn luyện trong thực tiễn, cho đến đầu những năm 20 của thế kỉ trước, Người đã chiếm lĩnh được vốn tri thức phong phú của dân tộc, của nhân loại cả Đông lẫn Tây.

Đến với chủ nghĩa Mác - Lênin, Hồ Chí Minh đặc biệt quan tâm tới luận điểm của Mác rằng bộ phận giai cấp ngọ nhất của giai cấp công nhân nhận thức rõ ràng tương lai của họ và do đó tương lai của loài người hoàn toàn phụ thuộc vào việc GD thế hệ công nhân đang lớn. Cũng như quan điểm của Lênin cho rằng, không học thì không thể trở thành người cộng sản được. Đến với chủ nghĩa Mác - Lênin, Hồ Chí Minh từng bước hình thành tư tưởng về một nền GD cách mạng - nền GD đi tới triệt để giải phóng con người. Hồ Chí Minh từ

rất sớm đã chủ trương “muốn thức tỉnh một dân tộc trước hết phải thức tỉnh thanh niên”. Và lần đầu tiên chính Người đã khẳng định: “Đốt nát cũng là kẻ địch”, “Một dân tộc dốt là một dân tộc yếu”. “Muốn xây dựng chủ nghĩa xã hội thì nhất định phải có học thức”. Theo Hồ Chí Minh, để có chủ nghĩa xã hội, suy cho cùng thì “trước hết phải có con người xã hội chủ nghĩa”, con người được đào tạo, được bồi dưỡng. Vì vậy, Người khẳng định “vì sự nghiệp mười năm thì phải trồng cây, vì sự nghiệp trăm năm thì phải trồng người”.

Ngay khi lãnh đạo dân tộc chống chủ nghĩa thực dân giành độc lập dân tộc, Hồ Chí Minh đã bắt đầu sự nghiệp đấu tranh cho một nền GD cách mạng. Và khi cách mạng giành được chính quyền về tay nhân dân, bắt tay vào xây dựng chế độ mới, xây dựng nền GD mới, Hồ Chí Minh đã chủ trương: “Trước hết phải ra sức tẩy sạch ảnh hưởng GD nô dịch của thực dân còn sót lại, như: thái độ thờ ơ với xã hội, xa với đời sống lao động và đấu tranh của nhân dân, học để lấy bằng cấp, dạy theo lối nhồi sọ”. Đây là một nhiệm vụ gắn liền với quá trình xây dựng nền GD cách mạng.

2. GD luôn có vị trí vai trò quan trọng, yếu tố không thể thiếu được trong tiến trình đấu tranh giành độc lập và phát triển đất nước

Ngay sau *Tuyên ngôn độc lập*, trong phiên họp đầu tiên của Hội đồng Chính phủ (3/9/1945), Chủ tịch Hồ Chí Minh yêu cầu Chính phủ phải có kế hoạch “chống giặc dốt” - một nhiệm vụ cấp bách không kém gì “chống giặc đói”, “chống giặc ngoại xâm” khi đó. Với quốc dân, Người đặt vấn đề: “Nay chúng ta đã giành được quyền độc lập. Một trong những công việc phải thực hiện cấp tốc trong lúc này là nâng cao dân trí”. Vì “muốn giữ vững nền độc lập, muốn làm cho dân mạnh nước giàu”, thì “mọi người Việt Nam phải hiểu biết quyền lợi của mình, bổn phận của mình, phải có kiến thức mới có thể tham gia vào công cuộc xây dựng nước nhà”. Nhưng khi đó, 95% dân ta mù chữ, bắt đầu nâng cao dân trí như thế nào? Hồ Chí Minh khẳng định: “trước hết phải biết đọc, biết viết chữ quốc ngữ”. “Chính phủ đã ra hạn trong một năm, tất cả mọi người Việt Nam đều phải biết chữ quốc ngữ. Chính phủ đã lập ra một Nha Bình dân học vụ để trông nom việc học của dân chúng”. Biết chữ rồi mới có điều kiện nâng cao trình độ hơn nữa.

Nhận thức sâu sắc về vai trò, vị trí quan trọng của GD trong tiến trình cách mạng, Hồ Chí Minh đã luôn luôn gắn GD với nhiệm vụ cách mạng. Khi cả dân tộc bước vào trường kì kháng chiến chống Pháp với đường lối nhất quán “vừa kháng chiến vừa kiến quốc”. Trong điều kiện đó, Hồ Chí Minh xác định: “Chúng ta cần phải có một nền GD kháng chiến và kiến quốc”, vì kháng chiến đòi hỏi “chúng ta phải đào tạo cán bộ mới và giúp đỡ cán bộ cũ theo tôn chỉ kháng chiến và kiến quốc”. Trong kháng chiến chống Mĩ cứu nước, Hồ Chí Minh nêu: “Văn hoá GD phải phát triển mạnh để phục vụ yêu cầu của cách mạng. Văn hoá GD làm mặt trận quan trọng trong công cuộc xây dựng chủ nghĩa xã hội ở miền Bắc và đấu tranh thực hiện thống nhất nước nhà”. Khi đế quốc Mĩ mở rộng chiến tranh ra miền Bắc, Người đòi hỏi ngành GD vẫn phải “dạy thật tốt, học thật tốt”.

3. Xây dựng nền GD mới - vấn đề đầu tiên và xuyên suốt là xác định rõ mục đích của nền GD

Đây là vấn đề có ý nghĩa chiến lược, nó sẽ tác động tới nội dung, phương châm, phương pháp và quy mô của nền GD. Về vấn đề này, Hồ Chí Minh xác định rõ: “Trường học của chúng ta là trường học của chế độ dân chủ nhân dân, nhằm mục đích đào tạo những công dân và cán bộ tốt, những người chủ tương lai của nước nhà. Về mọi mặt trường học của chúng ta phải hơn hẳn trường học của thực dân và phong kiến”.

Theo Hồ Chí Minh, đất nước ta thịnh hay suy do con người Việt Nam quyết định, đặc biệt là thế hệ trẻ. Bởi vậy, nền GD của chế độ dân chủ nhân dân phải thực hiện trọng trách là đào tạo con em những người lao động thành “những người công dân có ích cho nước Việt Nam, một nền GD làm phát triển hoàn toàn những năng lực sẵn có của các em”.

Nền GD cách mạng, thì nhiệm vụ không thể thiếu của các nhà giáo là đào tạo ra đội ngũ cán bộ các thế hệ, xây dựng yếu tố gốc thật xứng đáng của cách mạng. Như Hồ Chí Minh đã chỉ ra: “Các thầy giáo có nhiệm vụ nặng nề và vẻ vang là đào tạo cán bộ cho dân tộc. Việc GD cần nhằm vào mục đích thật thà phục vụ nhân dân”.

Trên cơ sở mục tiêu chung của nền GD, Hồ Chí Minh đòi hỏi với mỗi lứa tuổi, mỗi giai đoạn cách mạng cần phải được cụ thể hoá cho sát hợp. Như với các cháu thiếu nhi, Người chỉ ra: “Cách dạy trẻ, cần làm cho chúng biết: Yêu Tổ quốc, thương đồng bào, chuộng lao động, giữ kỉ luật, biết vệ sinh, học văn hoá”. Làm được như vậy là GD đã đặt nền móng đầu tiên “làm cho con em chúng ta thành những trò giỏi, con ngoan, bạn tốt, và mai sau là những công dân dũng cảm, cán bộ gương mẫu, người chủ xứng đáng của chế độ xã hội chủ nghĩa”. Với thanh niên, GD phải làm cho họ “luôn luôn nâng cao tinh thần yêu Tổ quốc, yêu chủ nghĩa xã hội, tăng cường tình cảm cách mạng

đối với công nông, tuyệt đối trung thành với sự nghiệp cách mạng, triệt để tin tưởng vào sự lãnh đạo của Đảng, sẵn sàng nhận bất cứ nhiệm vụ nào mà Đảng và nhân dân giao cho”.

Mục tiêu GD cần được thực hiện suốt cuộc đời con người. Những người đã đi công tác, GD cần tiếp tục bồi dưỡng, rèn luyện để họ: làm việc, làm người, làm cán bộ, để họ phụng sự Đảng, giai cấp, nhân dân, Tổ quốc và nhân loại; cũng như họ thực hiện “cần, kiệm, liêm, chính, chí công, vô tư” tốt hơn.

4. Nội dung nền GD mới: phải thực hiện GD toàn diện

Hồ Chí Minh xác định: “Trong việc GD và học tập phải chú trọng đủ các mặt: đạo đức cách mạng, giác ngộ xã hội chủ nghĩa, văn hoá, kĩ thuật, lao động và sản xuất”, “phải siêng năng thể thao cho mình mấy được nở nang”; nghĩa là phải GD toàn diện, trên tất cả các mặt: đức, trí, thể, mĩ.

Trước khi vĩnh biệt nhân dân ta, Chủ tịch Hồ Chí Minh đã để lại bản Di chúc thiêng liêng. Trong Di chúc, nội dung GD toàn diện được Người kết tinh trong hai khái niệm “hồng” và “chuyên”. Người căn dặn: Đảng phải chăm lo GD cho đoàn viên và thanh niên “thành những người thừa kế xây dựng xã hội chủ nghĩa vừa “hồng” vừa “chuyên”. Đạo đức và tài năng - “hồng” và “chuyên” là hai nội dung không thể thiếu, có mối gắn bó chặt chẽ, trong đó đạo đức là yếu tố gốc. Tháng 10/1964, Chủ tịch Hồ Chí Minh nói với thầy và trò trường Đại học Sư phạm Hà Nội: “Dạy cũng như học phải biết chú trọng cả tài lẫn đức; đức là đạo đức cách mạng. Đó là cái gốc rất quan trọng. Nếu không có đạo đức cách mạng thì tài năng cũng vô dụng. Đạo đức cách mạng là triệt để trung thành với cách mạng, một lòng một dạ phục vụ nhân dân”. Với quan điểm như vậy, tháng 10/1968, khi đế quốc Mĩ đang thực hiện cuộc chiến tranh phá hoại hết sức tàn khốc đối với miền Bắc nước ta, trong thư gửi ngành GD, Người khẳng định: “Dù khó khăn đến đâu cũng phải tiếp tục thi đua dạy tốt và học tốt. Trên nền tảng GD chính trị và lãnh đạo tư tưởng tốt, phải phấn đấu nâng cao chất lượng văn hoá và chuyên môn nhằm thiết thực giải quyết các vấn đề do cách mạng nước ta đề ra và trong một thời gian không xa, đạt những đỉnh cao của khoa học và kĩ thuật”.

Thực hiện nội dung GD toàn diện, nhưng Hồ Chí Minh cũng cụ thể hoá nội dung GD đối với từng đối tượng: tiểu học, trung học, đại học,...

5. Xác định đúng phương châm GD để chỉ đạo hành động thực hành nền GD mới

Trên cơ sở mục tiêu, nội dung nền GD mới, Hồ Chí Minh xác định những phương châm thực hành nền GD, đó là:

1) *Học đi đôi với hành, GD phải gắn liền với xã hội.* Phương châm này mang tính nguyên tắc trong tư tưởng GD của Hồ Chí Minh. Ngay khi dân tộc còn kháng chiến chống Pháp, trong thư gửi Đại

hội GD toàn quốc (1951), Người đòi hỏi: “Đại hội nên chú ý làm thế nào cho việc GD liên kết với đời sống nhân dân, với công cuộc kháng chiến và kiến quốc của dân tộc. Làm thế nào để phối hợp việc GD của các trường học với việc tuyên truyền và GD chính trị chung của nhân dân”. Người căn dặn sinh viên trường Dự bị đại học ở Thanh Hoá (1952): “Các cháu thì học tập cần gắn liền với thực hành để mai sau thực hiện mục đích cao quý: thật thà phụng sự nhân dân”. Với Hồ Chí Minh, học mà không hành thì học vô ích. Hồ Chí Minh cũng cụ thể hoá nội dung thực hành phải phù hợp với lứa tuổi, cấp học và với đời sống xã hội.

2) *Phối hợp nhà trường - gia đình - xã hội trong thực hành GD* là phương châm mang tính nguyên lí trong tư tưởng GD của Hồ Chí Minh. Sản phẩm GD là kết quả phối hợp của nhiều lực lượng tham gia GD. Theo Người, “GD trong nhà trường chỉ là một phần, còn cần có sự GD ngoài xã hội, trong gia đình để giúp cho việc GD trong nhà trường được tốt hơn”. Tháng 10/1955, trong thư gửi giáo viên, học sinh, cán bộ thanh niên và nhi đồng, Hồ Chí Minh còn đề cập vai trò của các gia đình tham gia GD. Người viết: “Tôi cũng mong các gia đình liên lạc chặt chẽ với nhà trường, giúp nhà trường GD và khuyến khích con em chăm chỉ học tập, sinh hoạt lành mạnh và hăng hái giúp ích nhân dân”. Trong GD thể hệ trẻ, các đoàn thể có một vai trò quan trọng, đặc biệt là Đoàn thanh niên. Hồ Chí Minh cho rằng, “trường học, gia đình và đoàn thể thanh niên cần phải chú ý đến GD tư tưởng, thái độ, hoạt động và sinh hoạt hàng ngày của thanh niên để kịp thời khuyến khích, uốn nắn, sửa chữa. Trường học, gia đình và đoàn thể thanh niên phải liên hệ chặt chẽ trong việc GD thanh niên”.

3) *Thực hiện nền GD mới là sự nghiệp của toàn dân*

Theo Hồ Chí Minh, phương châm này đòi hỏi phải phát huy đầy đủ dân chủ xã hội chủ nghĩa, xây dựng quan hệ thật tốt, đoàn kết chặt chẽ giữa thầy và thầy, giữa thầy và trò, giữa học trò với nhau, giữa cán bộ các cấp, giữa nhà trường và nhân dân để hoàn thành thắng lợi nhiệm vụ GD.

Hồ Chí Minh còn chỉ ra: trong nhà trường cần có dân chủ. Đối với mọi vấn đề, thầy và trò cùng nhau thảo luận, ai có ý kiến gì đều thật thà phát biểu. Điều gì chưa thông suốt, thì hỏi, bàn cho thông suốt. Dân chủ nhưng trò phải kính thầy, thầy phải quý trò, chứ không phải là “cá đối bằng đầu”. Đồng thời, thầy và trò cần giúp đỡ những anh chị em phục vụ cho nhà trường. Các anh chị em nhân viên thì nên thi đua sao cho cơm lành canh ngọt để HS ăn no, học tốt.

6. Thực hiện GD phải có phương pháp phù hợp

Theo Người, nền GD mới Việt Nam cần thực hiện tốt một số phương pháp:

1) *Phải biết dạy từ dễ đến khó, biết kết hợp học tập với vui chơi*. Hồ Chí Minh cho rằng: GD cũng phải theo hoàn cảnh, điều kiện; phải ra sức làm nhưng không được vội; làm phải có kế hoạch, có từng bước. GD thể hệ trẻ thì việc gì cũng phải thiết thực, nói được, làm được. Việc gì cũng phải từ nhỏ dần dần đến to, từ dễ dần dần đến khó, từ thấp dần dần đến cao. Người dạy thiếu nhi “Tuổi nhỏ làm việc nhỏ/ Tuỳ theo sức của mình”. Học và chơi là hai nhu cầu của tuổi trẻ. GD thể hệ trẻ phải thực hành phương pháp đáp ứng những yêu cầu đó thì GD mới hiệu quả. Với trẻ nhỏ, theo Hồ Chí Minh, trong lúc học cũng cần cho chúng vui, trong lúc vui cũng cần làm cho chúng học. Ngay thanh niên yêu cầu phải chuyên tâm vào học hành và công tác nhưng cũng cần có vui chơi. Theo Hồ Chí Minh, vui chơi của thanh niên phải là vui chơi lành mạnh. Khi đó vui chơi cũng là GD. Cần có những thứ vui chơi văn hoá, thể dục có tính chất tập thể và quần chúng.

2) *GD thể hệ trẻ phải thực hiện phương pháp nêu gương*. Phương pháp này được Hồ Chí Minh khai thác từ trong truyền thống GD của dân tộc phát triển lên theo yêu cầu của cách mạng. Người đòi hỏi khi GD thể hệ trẻ thì tri thức phải dễ hiểu, dễ nhớ, học mau. Ngoài tri thức phải có đạo đức cách mạng. Vì vậy, thầy giáo phải làm kiểu mẫu cho học trò. Làm được như vậy mới hoàn thành nhiệm vụ GD.

Đối với học trò, Hồ Chí Minh đòi hỏi phải biết học ở các thầy giáo; đồng thời, phải biết học nhân dân, học theo những thanh niên gương mẫu trong quân đội, dân công, trong ngành hoạt động khác.

3) *Thực hiện giáo dục phải gắn với thi đua. Cách mạng gắn liền với thi đua*. Khi miền Bắc đi lên chủ nghĩa xã hội đã xuất hiện nhiều phong trào thi đua sôi nổi. Theo Hồ Chí Minh: Đồng bào ta đang có phong trào thi đua sôi nổi: “Đại Phong”, “Duyên Hải”, “Ba Nhất”, “Thanh Công”. Vậy, các nhà trường cũng nên phát động một phong trào thi đua “Hai tốt” - tức là dạy thật tốt, học thật tốt. Người khuyên học sinh nên thi đua, thi đua học tập, thi đua trong mọi việc để trở nên những nhi đồng có tổ chức, có kỉ luật, có sáng kiến.

7. Trong tư tưởng Hồ Chí Minh về GD, Người còn đề xuất những quan điểm quan trọng về xây dựng đội ngũ những người làm GD

Theo Hồ Chí Minh: “nếu không có thầy giáo thì không có GD”. “Nghề thầy giáo rất là quan trọng, rất là vẻ vang”. Người đòi hỏi phải xây dựng đội ngũ những “người thầy giáo tốt - thầy giáo xứng đáng là thầy giáo”. Thầy giáo “phải thật thà yêu nghề mình”, “Phải có chí khí cao thượng, phải “tiên ưu hậu lạc” nghĩa là khó khăn thì phải chịu trước, sung sướng thì hưởng sau thiên hạ. Đây là đạo đức cách mạng” của người thầy. □

Tài liệu tham khảo

1. Hồ Chí Minh. *Toàn tập*, tập 1 đến tập 12. NXB Chính trị quốc gia, H 1995.